

KÉTSZÁZ ÉVES A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

CSORBA LÁSZLÓ: Széchenyi István. – 4., átdolg., bővített kiadás. – Budapest : MTA HunRen, 2024. – 433 p.

„... a Tudós Társaság dolgában” : Válogatás Széchenyi István gróf levelezéséből. – Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta **CZINEGE SZILVIA.** – Budapest : MTA HunRen, 2024. – 455 p.

Az idei esztendőben több jeles esemény bicentenáriumát ünnepeljük. 1825-ben született *Jókai Mór*, ebben az évben jelent meg *Vörösmartytól a Zalán futása* és 1825-ben nyílt meg hosszú szünet után az Országgyűlés, amelytől számítjuk a reformkor kezdetét. És ezen a diétán tette meg gróf *Széchenyi István* felajánlását a *Magyar Tudós Társaság*, a mai *Magyar Tudományos Akadémia* megalapítására. Mindegyik monumentum nemzeti identitásunk fontos, meghatározó eleme, ezért rendezvények, kiadványok sora tiszteleg e kiemelkedő évfordulók előtt, köztük az MTA kiadásában két kötet is felidézi az alapító életét és munkásságát. Az első kötet *Csorba László* Széchenyi István biográfiája. A jeles történész által írt életrajz első alkalommal 1991-ben látott napvilágot, a jelen edíció immár a negyedik, átdolgozott és bővített, ez a tény is a kötet fontosságát, hézagpótló voltát bizonyítja. A könyv nem a szaktudósok számára készült, hanem az érdeklődő nagyközönségnek, és mivel Széchenyi élete, munkássága túlzás nélkül állítható, hogy minden magyart érdekel, így megkockáztatható az állítás miszerint a szerző által megcélzott olvasóközönység a magyarul beszélő, érző és magyar identitással rendelkezők közössége. Ezt szolgálja a szerző művészi, már-már szépirodalmi igényességű stílusa, valamint az, hogy a szöveget nem terhelte lábjegyzetekkel, hanem a mintegy 20 lap terjedelmű *Tájékoztató a forrásokról és a szakirodalomról* elnevezésű rész tartalmazza a munka állításait megalapozó könyvek és tanulmányok jegyzékét. *Csorba László* nem végzett alaputatásokat, a már korábban megjelent szakirodalomra támaszkodva, azt szintetizálva írta meg terjedelmes, az első kiadás 196 lapjával szemben a mostani edíció 432 oldalra bővült változatát.

A történetfilozófia egyik alapvető kérdése az, hogy egy kiemelkedő történelmi személyiség mennyiben, milyen mértékben formálja, határozza meg kora történéseit és jelöli ki a történelem kihívásaira adott válaszokat, új útra terelve ezzel a nemzet életét, vagy ellenkezőleg: az adott korszak formálja személyisé-

gét, szerves része kora történéseinek és a történelem mélyén ható erővonalak jelölik ki a megoldandó feladatokat, a hős pedig ezeket felismerve ad világos programot és galvanizálja cselekvésre közösségét. A szerző határozottan e második szempontra alapozza mondanivalóját, vagyis *Csorba László* Széchenyije nem ébresztette fel nemzetét, „*a nemzet már ébren volt, s éppen keresni kezdte sokasodó bajainak okát*” amikor Széchenyi a nyilvánosság elé lépett. Vagyis *Csorba* látatása szerint Széchenyi tevékenységét a történelem alakította, ugyanakkor ő azt a maga részéről formálta, befolyásolta is. A történész hőse cselekvő személyiség, olyan valaki, aki a körülmények szorításában is képes volt közös munkára, a nemzet javára szolgáló tettekre ösztönözni kortársait és a cselekvéssel megteremtette a személyes autonómiáját, ahogyan a szerző írja „*a grófa maga sorsa minden lényeges fordulatában képes volt megtalálni a szabad cselekvés ott és akkor lehetséges esélyét*”. Széchenyi időszerűségét és gondolatainak minden korban érvényességét az adja, hogy Magyarország polgári átalakulásának vízióját nem pusztán elméleti feladatként fogta föl, hanem képes volt a gyakorlati megvalósítás aprómunkáját is felvállalni. Szinte felsorolni is nehéz azon intézményeket, amelyeknek létrehozásában, kivitelezésében szerepe volt, az Akadémia mellett elég, ha a kaszinót, a lóversenyt, az Al-Duna és a Tisza szabályozását és persze a Lánchidat említjük.

Széchenyi hosszas keresés, vívódás után jutott el a közéleti cselekvés színterére. A romantika korában élt, eszmei fejlődésére roppant nagy hatással volt *Byron*, és romantikus felbuzdulásból hozta létre *Wesselényi Miklóssal* és *Esterházy Mihállyal* az *Erényszövetséget*, amelynek célja elsősorban az egyéni viselkedés erkölcsi kontrollja volt. Személyes képességei alapján lehetett volna művész, tudós, politikus, író, gazdasági szakember, katona, diplomata – nem kötelezte el magát egyetlen pálya mellett sem, amit igazán képviselt és felvállalt akkortól, amikor megkezdte közszereplését, az a haza üdve volt. Valamennyi szellemi, lelki adottságát mozgósította e nagy cél érdekében. *Csorba* részletesen taglalja az útkeresés éveit, illetve arányosan tárgyalja Széchenyi közéleti, politikusi működését és az attól egyébként nem igazán elválasztható magánéletet, érzelmi lángolásait majd *Seilern-Aspang Crescence* grófnővel kötött házasságát. A grófnő mindenben támogatta férjét és ő lett a haza üdvét a maga eszközeivel és lehetőségeivel segítő honleány prototípusa, annak ellenére, hogy osztrák származású és német anyanyelvű hitvese szinte egész életében küzdött nyelvünk elsajátításával.

Széchenyi reformer volt, a szerves, megalapozott fejlődést szorgalmazta. A *Hitel* volt első rendszerezett foglalata gondolatainak, írásában sorra vette a megoldandó feladatokat, a pénzhiányt, a kereskedelem nehézségeit, a vámkérdést, a rossz közlekedést, a belső fogyasztást és a kereskedési biztonság hiányát, a nemzeti bank szükségességét, a polgári erényeket és kötelességeket – a korabeli magyar élet valamennyi meghatározó kérdését mind megtárgyalta a kötetben. Művének zárásaként a haladásra szólította fel olvasóit: „Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni: valaha mik voltunk, de inkább átnézni: idővel mik lehetünk s mik leendünk. A múlt elesett hatalmunkból, a jövődönnek urai vagyunk. [...] Sokan azt gondolják: Magyarország – volt; én azt szeretem hinni: lesz!”

Csorba László meggyőzően tárgyalja, hogy Széchenyi nem volt demokrata, mint írja „Minden ember szabad tulajdonosi egzisztenciájáért küzdött, de elvárta, hogy az alkotmányos monarchia formális keretei között a többség önként helyezze a politikai vezetést egy értelmiségi- vagyoni elit kezébe.” Elgondolásában az anyagi értelemben szilárd egzisztenciák megteremtése állt az első helyen és azokat az intézményeket kívánta megreformálni, illetve megszüntetni/megteremteni, amelyek ezek gátjai voltak: közteherviselés, fokozatos jobbágyfelszabadítás, az ősiség eltörlése, hiteltörvény. Meggyőződése volt, hogy a kormányzat meggyerhető a reformoknak. Ez okozta, hogy politikai szerepe elmaradt gyakorlati reformalkotásaitól és lényegében emiatt szorult ki az 1840-es évekre a reformellenzék centrumából és került szembe Kossuthal. Ez is hozzájárult a már a 20-as évektől megfigyelhető szorongásaihoz, belső félelmeihez, amelyek lényegében már ekkor egyfajta premorbid állapotot jelentettek és 1848 őszére a pszichés összeomláshoz vezettek. Széchenyi, „a legnagyobb magyar” – ahogyan politikai ellenfele, Kossuth nevezte – minden írásával, tetteivel a haza ügyét kívánta szolgálni, áthatotta egész életét a hazaszeretet és ahogyan a kiváló Széchenyi-kutató történész, Spira György írta „...ezen a földön sem Széchenyi előtt, sem Széchenyi után nem született ember, akit a Magyarország jövőjéért való aggódás teljesebben áthatott volna, mint ahogyan őt áthatotta.”

Csorba László a gazdag orvostörténeti szakirodalom alapján tárgyalja Széchenyi betegségét, lelki összeomlását, majd lassú gyógyulását, valamint az 1850-es évek második felében a döblingi szanatóriumban megteremtett alkotóműhelyt és az ott létrehozott írásokat. A kötet nagy értéke az ekkor keletkezett szövegek értő bemutatása, elemzése. Széchenyi döblingi írásai elsősorban az önismeret kérdéseit boncolgatják. Nem minden előzmény nélkül,

munkásságának egyik lényegi eleme volt annak felismerése, hogy minden értelmes cselekvés első lépése az önmagunkkal való számvetés, annak tisztázása, hogy tudjuk: mire vagyunk képesek, mindez elég-e a kitűzött cél eléréséhez. Döblingben írta a Béla fiának szánt parainézist, amely *gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához* címmel jelent meg. A saját életműve folytatójának elgondolt fia számára szánt eszmék és intések között is kiemelt helyet kapott az önismeret. Legterjedelmesebb írása az *Önismeret*, amelynek első része tartalmazza az *Elmélkedések az ember hivatásáról és a kormányok fő feladatáról* című részt, második egysége *Vádirat Ferenc József és kormánya ellen*, míg a harmadik *Szatíra a Bach-féle Új-Ausztriáról*. Az önismerettől tehát eljutott az önkényuralom megsemmisítő bírálataig. Széchenyi eszmei fejlődésének fontos dokumentuma az *Önismeret*: írásában leszámolt azzal a nézetével, miszerint a kormány és az udvar meggyerhető a reformok ügyének. Világosan kifejtette, hogy a reformoknak elsősorban az önkényuralom az igazi ellensége. Döblingi működésének másik fontos írása az *Egy pillantás a névtelen „Visszapillantás”-ra*. Mindkét munkára jellemző Széchenyi satirikus hajlama, már-már féktelennek tűnő humora és Ferenc József rendszerének éles bírálata.

Csorba életrajza meggyőzően állítja elének hőseit, a nemzetért küzdő reformert, a kételyektől gyötört Széchenyit.

Az MTA másik kötete forrásgyűjtemény: „...A Tudós Társaság dolgában”: *Válogatás Széchenyi István gróf levelezéséből*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Czinege Szilvia. A Széchenyi által megteremtett alkotások közül kiemelten fontos hely illeti meg a Tudós Társaságot, a mai Magyar Tudományos Akadémiát. Hosszú próbálkozásokra tett pontot 1825. november 3-án, amikor a pozsonyi diéta kerületi ülésén egyévi jövedelmét felajánlotta egy tudós társaság megalapítására. Széchenyi számára innentől egy olyan cselekvéssor kezdődött el, amelynek jelentőségét, mind a hazai művelődésre, mind Széchenyi személyes életútjára nem lehet eléggé hangsúlyozni. Figyelemmel kísérte a grémium működését, mint alelnök fontos szerepet töltött be az intézmény működésében.

A bevezető tanulmányban Czinege Szilvia megállapítása összhangban van az előző művet publikáló Csorba László véleményével, miszerint az alapításban döntő szempont Széchenyi számára az volt, hogy az 1820-as évek közepére megtalálta életcélját: feladatát hazája felvirágoztatásában jelölte meg. Ehhez a célhoz keresett támogatókat, József nádort, gróf Reviczky Ádám kancellárt. A testület tényleges működését mintegy fél évtizeddel Széchenyi felajánlása

után kezdhetette meg. A gróf mint „másod-elölülő”, vagyis másodelnök komoly munkát végzett, tevékeny szerepe volt az Akadémia működési helyének, vagyis székházának megtalálásában és a Tudós Társaság kezdeti kiadványai, a magyar nyelv szótára és az akadémiai folyóirat kiadásában.

Nyilván sokak számára meglepetés volt, hogy nem ő, hanem gróf *Teleki József* lett a társaság első elnöke. *Teleki József* maga is tudományokkal foglalkozó egyéniség volt, nyelvészeti és történetírói munkálkodása jelentős, ma is számon tartott, ezenkívül kiváló kapcsolatban volt a Társaság pártfogójával, *József nádorral*. Mindezek miatt lett *Teleki* a testület első elnöke. Hogy köztük ez nem okozott semmilyen problémát, tanúsítja a dokumentumkötetben közölt levelezés. Ugyan nem volt igazán meghitt, baráti a kapcsolatuk – bár emellett is lehet érveket felhozni: Széchenyi 1838-ban, betegsége idején *Telekit* kérte fel, hogy esetleges halála esetén legyen felesége és *Béla* fia támasza –, jól tudtak együttműködni annak ellenére is, hogy bizonyos kérdésekben ellentétes álláspontot képviseltek, például a Tudománytár című folyóirat tartalmi kérdéseiben.

A kötetben *Czinege Szilvia* a leveleket négy szerkezeti egységben közli, ehhez járul az ötödik, a *Függelék*, amelyben különféle dokumentumok kaptak helyet. Az első fejezet – „*Kegyelmes Uram!*” – Széchenyi hivatalos szervekkel, többek között az Országgyűléssel, *József nádorral*, a Helytartótanáccsal folytatott levelezését tartalmazza. A második *Teleki gróffal*,

illetve a Tudós Társasággal váltott misszilisek közlése („*Fő méltóságú Elnök Úr!*”), a harmadik („*Méltóságos gróf, Magyar Academiai Másodelnök Úr!*”) Széchenyi és munkatársai – elsősorban *Döbrentei Gábor* és *Toldy Ferenc* – iratait, míg a negyedik („*Kedves Barátom!*”) a gróf bizalmasaival, főleg titkárával, *Tasner Antallal* váltott levelei olvashatók.

A közölt hivatalos és magánlevelek meggyőzően bizonyítják, hogy Széchenyi életművében az Akadémia megkülönböztetett szerepet töltött be. Azért vállalta a másodelnöki tisztséget is, hogy folyamatosan figyelemmel kísérhesse a testület munkáját és ha úgy ítélte meg, hogy az eltér az általa helyesnek gondolt iránytól, azonnal írásban adott hangot véleményének. A kötet a szövegeket eredeti nyelven és magyar fordításban közli, hozzájuk a misszilisek értelmezéséhez szükséges tartalmi jegyzetek kapcsolódnak. A folyamatos olvasást könnyíti meg, hogy a levelekben előforduló idegen nyelvű kifejezések magyarázata a szövegben, folyamatosan, szögletes zárójelben olvasható.

A forrásgyűjtemény értékes hozzájárulás a kétszázéves Akadémia múltjának megismeréséhez; mindenkinek ajánlható olvasása, lapozgatása, akit érdekel a magyar tudományosság története, illetve szeretné jobban megismerni Széchenyi István munkásságát.

Pogány György
bibliofil52@gmail.com

KÖSZÖNJÜK, HOGY **2025**-BEN ADÓJA **1 %**-ÁVAL TÁMOGATTA
A MAGYAR ORVOSI KÖNYVTÁRAK SZÖVETSÉGÉNEK MUNKÁJÁT!

A MOKSZ adószáma:

18230082-1-42